August Peterson

Birger Sjöberg, Frida och Lilla Paris

Vänersborgs bokhandels A.-B. Vänersborg 1944

– *Läs mer om verket här*

Det avbildade exemplaret tillhör Göteborgs universitetsbibliotek.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Göteborgs universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:
https://lb.se/författare/PetersonA/titlar/SjöbergFridaOchLillaParis/faksimil?om-boken

Permanent länk (URN):
https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb1404439-faksimil

(BP) LITT. HIST.
SV.

Peterson, Aug.

Birger Sjöberg, Briola
och Lilla Paris.

1944.

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

(Br.) Litt.-hist.
Sv.

AUGUST PETERSON

Birger Sjöberg,

Frida och Lilla Paris

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

AUGUST PETERSON

Birger Sjöberg,

Frida och Lilla Paris

VÄNERSBORGS BOKHANDELS A.-B.

AUGUST PETERSON

VÄNERSBORGS BOKHANDELS A.-B.

Birger Sjöberg, Frida och Lilla Paris.

Birger Sjöberg föddes i Vänersborg i huset Kronogatan 16 den 6 december 1885. Föräldrarna var inflyttade stockholmare. Fadern, Gustaf Sjöberg, hade en manufakturhandel vid torget. Modern hette Anna Elisabeth Thorsberg. Den blivande skalden har säkerligen ärvt sin egenartade begåvning från båda föräldrarna, kanske mest från modern. Hon var en i många avseenden ovanlig kvinna, hon var en kvickögd iakttagare och hennes humor var smygande fin och stillsam, ett drag som går igen i sonens underfundigt milda ironi både i Fridas Bok och Kvartetten som sprängdes. Detta drag var för övrigt utbildat hos Birger Sjöberg redan under skoltiden. Men man ärver ju inte bara från föräldrarna, och i detta fall är det alldeles tydligt, att Birger Sjöberg bräs på sin morfader, som var tulltjänsteman i stockholmstrakten. I mitten av 1880-talet skrev denne en mycket vacker dikt med prydlig stil till sin hustru Anna, skaldens mormor. Denna dikt har bevarats i släkten, och Birger Sjöberg själv satte den mycket högt. Modern var också liksom fadern synnerligen musikalisk och sjöng mycket bra. Gustaf Sjöberg spelade fiol och var en trevlig sällskapsmänniska med god berättartalang.

Familjen Sjöberg förde under Birgers uppväxtår på 80- och 90-talet en ganska välbärgad borgarfamiljs liv, såg ofta gäster hos sig, och då gick det glatt och trevligt till. Redan tidigt skaffade sig Birger vana att uppträda inför publik; till en början var det hans musikaliska talanger, som gästerna blev bjudna på. Hans musikaliska begåvning var häpnadsväckande. Som fyraåring satt han vid pianot, dit man måste lyfta upp honom, och återgav

efter gehör allt vad han hört, och som femåring sjöng han "Gerda, min lilla Gerda, säg ja, säg ja" ur Stabstrumpetaren av August Blanche. De första gångerna satt han under ett bord, skyddad av duken, men snart blev han allt djärvare och uppträdde mycket säkert. I femårsåldern firade han också en verklig triumf som skådespelare, när han lekte italiensk positivhalare. Han kom kånkande med positivet på ryggen ned på familjens gård och illustrerade tyngden genom att gå med krokiga knän och kränga av sig instrumentet, en pall med en käpp genom hålet och en röd duk över, oändligt mödosamt. Bara hans sätt att titta runt till alla fönster efter slantar var fullfjädrad skådespelarkonst. Han lyfte på duken och tryckte på en obefintlig knapp varje gång han skulle skifta stycke. Numret utförde han med slutna läppar och antydde bastonerna genom särskilda gomljud. När konserten var slut, krängde han på sig positivet lika omständligt och lika naturtroget, som han krängt av sig det, och stapplade bort. Mellan styckena sålde han lyckobrev och Lyckans stjärna. Med full rätt kan man påstå, att redan nu lades grunden till Birger Sjöbergs kommande durkdrivet skickliga agerande som miljö- och situationskildrande vissångare.

Vid nio-, tio-årsåldern var Birger Sjöberg redan en mångsidig skådespelare och uppträdde nu gärna i en bondkomikers skepnad på familjens bjudningar och drog bitar ur Lars Bondessons visbok till brodern Göstas ackompanjemang. Som synes, hade även vissångaren Birger Sjöberg en lång utvecklingsperiod, något som delvis förklarar det stora mästerskap han nådde upp till.

I det sjöbergska hemmet intresserade man sig också för god litteratur, särskilt lyrisk diktning, och man hade bl. a. Tegnérs och Runebergs skrifter på bokhyllan. Den unge Birger läste allt han kom över, och inte minst vittjade han det på den tiden så populära tidningsbiblioteket, som bestod av inbundna tidnings- och tidskriftsårgångar. Främst bland dessa var Allers Familje-Journal, som då

var en verkligt fin tidning, ett allmänbildningsorgan, där vetenskapliga frågor utreddes i lättfattlig form, ofta illustrerade med upplysande bilder. Birger Sjöberg har ju själv senare vittnat om hur denna läsning verkat inspirerande för mer än en av visorna i Fridas Bok. En mycket påtaglig inspirationskälla utgjordes av de på den tiden så omtyckta populär-astronomiska utläggningarna. En fråga, som till exempel ofta dryftades både i Allers och andra tidningar, var den, om planeten Mars var bebodd eller ej, och vi vet ju på vilket utomordentligt skickligt sätt Birger Sjöberg har behandlat detta tema i "Om kanalerna på Mars" i Fridas Bok.

Men musiken var och förblev det viktigaste under Birgers ungdom, inte bara för honom själv utan för hela familjen. Här spelades piano, fiol, flöjt och gitarr, ofta flerstämmigt, och här sjöngs Bellman, Wennerberg, Sehlstedt och dåtidens moderna bitar samt bondkomikervisor. Även operettmelodier odlades, och längre fram, när yngste sonen Eric hade blivit större, brukade han och Birger ligga i var sin säng om söndagsmorgnarna och om kvällarna och sjunga duetter ur Lyckoflickan, Boccacio, Tiggarstudenten med flera.

Den inflyttade stockholmsfamiljens yttre umgängesformer blev nog inte heller utan betydelse för den höviska och chevalereska "franska" tonen i flera Frida-visor. Man har rätt att tala om den gustavianska traditionens fortlevnad hos människorna från sekelmediets Stockholm med dess bugningar, gester och teatraliska attityder, kryddade av bon mots och uttryck: Pardon, Min nådiga, På min ära, Charmant, Mjuka tjänare o. s. v. Pappa och mamma talade ju också en gammaldags, ej slangbetonad stockholmska, som nog gjorde bellmanstonen än mera intimt bekant för den unge Birger.

*

Sin första skoltid hade Birger Sjöberg hos gamla fru Segerdahl, som höll skola i Sandmarkska stiftelsen vid

Edsgatan. Birger gick hos henne från hösten 1891. Det var en liten, föga besökt privatskola. Birger skilde sig emellertid från de andra barnen genom att han inte hade minsta sinne för pojkstreck. På detta stadium av sin skolgång var han långt före kamraterna, och ofta fick han låna en stor, tjock bok av sin lärarinna och satt då tyst och alldeles bergtagen och läste bredvid i den.

Från denna tid har vi de första proven på diktning från Birger Sjöbergs hand. Den allra första dikten är troligen en gratulation till Birgers barnsköterska Augusta på hennes namnsdag den 9 september 1895. Den ännu ej tioårige poeten kväder:

På din namnsdag, min dadda lilla
En hjertlig välönskan sändes dig.
Du må i framtiden, om Gud vill det
Få en gosse, som liknar mig.

Birger.

Från påsken 1896 har vi ett s. k. påskbrev med teckning av Birgers hand till Augustas familj och denna vers:

Välkommen till Blåkulla i natt,
Till ridhäst får du en svarter katt.

Vid den tiden gjorde Birger också de första försöken att föreviga duvdrottningen, som han elvaårig såg på Cirkus Schmädicke. Detta är alltså den äldsta "fridadikten", dock troligen nu förlorad.

Under tiden hade Birger Sjöberg skrivits in i första klassen vid Vänersborgs högre allmänna läroverk, höstterminen 1895. Denna skolgång blev sällsynt misslyckad. I en av sina senare dikter, som med rätta har fått titeln Fantasibarnet, låter han sin fader säga:

Till skolan få vi vandra
så blir du lik de andra.

Men han blev inte lik de andra. De flesta kamraterna förstod sig alls inte på honom utan tyckte han var underlig och rätt så mesaktig. En av hans bästa kamrater, som redan under skoltiden beundrade honom högt, har uttryckt saken så, att han "reagerade starkt mot allt, som annars är utmärkande för pojklivet". Han var rädd för att "blöta ner sig" vid snöbollskrig, och sedan han en gång gjort ett misslyckat försök att ha skridskor på fötterna, gjorde han aldrig om det igen. I skolämnena gick det uruselt. Han fick läsa upp sig mellan varje klass, men efter fyra år måste han ge upp i fjärde latinklassen, och vårterminen 1899 avgick han från skolan med tre C, tre Bc och två B, C i flit och B i uppförande. Särskilt ämnet matematik plågade honom outsägligt, men han tog det hela med en viss galghumor. Det visar t. ex. följande anekdot. Matematikläraren ville skoja med Birger och gav honom detta problem: "Om smöret, mjölet och kardemumman kostar så och så mycket, vad kostar då en tvåöresbulle? Birger räknade förtvivlat i huvudet, och till sist kommer svaret: "38 öre."

Vi kan få en uppfattning om dessa vedermödor genom att i Kvartetten som sprängdes läsa det underbara kapitlet "d'Artagnan utrustar en expedition för att rädda Edmund från matematikläraren". Här ser vi i blixtljus vad skoltiden har betytt för Birger Sjöberg. Mästerlig pojkpsykologi! Ett ännu skickligare kapitel i samma bok är "Fyra musketörer i livsfara", något av det förträffligaste som har skrivits på svenska på detta område.

Om man kan säga att Birger Sjöberg drömde bort sin skoltid, så var det dock inga ofruktbara dagdrömmar han ägnade sig åt. Visserligen var matematikens värld overklig för honom, så att han tyckte

romboiden blir så vriden,
cirkeln börjar le

(I lärdomskvarteret, Kriser och Kransar.)

men samtidigt var han kanske den mest uppmärksamme av alla lärjungarna. Vi har redan skymtat något av hans ovanliga iakttagelseförmåga, omsatt i litterär form. I själva verket har väl aldrig herrar lärare varit så infamt påpassade som från den skenbart menlöse Birger Sjöbergs sida. Ingenting av deras egenheter undgick honom, han kunde mästerligt imitera dem i hemmet och för kamraterna, och redan ett års tid efter slutad skolgång började han utnyttja dessa iakttagelser för litterära försök.

Från skoltiden har vi annars ganska få exempel på litterär verksamhet; den unge skalden tycks mest ha samlat och smält sina intryck. En julvisa från tolv- trettonårsåldern kan emellertid förtjäna anföras:

När julen kommer är det glädje
Uti vartenda slott och tjäll.
Och uppbå barnens kinder blossar glädje
Uti den stjerneklara kväll.

Och snön bekläder alla skogens toppar,
Och barnen springa muntert kring i snön.
Och himlen stänker sina gyllne droppar
Och mossan gulnar, som förut var grön.

Att Birger Sjöberg emellertid hade många litterära idéer vid denna tid, visar en bevarad räknebok från sista klassen, som till största delen upptages av allt annat än matematik. Där förekommer bland annat ett fyraktsdrama med ryskt motiv, Lefvande begraven i Sibirien, ett romantiskt sagodrama, Berggubben, och ett äventyrsdrama, Köpmannen hos indianerna. Även om innehållet är ganska barnsligt, visar dock den unge dramaturgen en förbluffande skicklighet i dialogen, en skicklighet som i de dramatiskt byggda och starkt dialogiserade Frida-dikterna skulle nå sin fulländning.

Även musiken fortsatte Birger Sjöberg att odla under skoltiden och tog bl. a. lektioner både på fiol och orgel,

men han ville aldrig lära sig noter ordentligt, och det skulle först bli efter skoltiden som han stiftade bekantskap med ett instrument, vilket han kunde behandla friare och där han till slut skulle nå mästerskapet, nämligen gitarren.

*

Vid tretton och ett halft års ålder fick Birger Sjöberg ge sig ut i det praktiska livet. Hösten 1899 blev han lärling i K. A. Wikners fotografiateljé i Vänersborg. Han var snäll och villig i arbetet men ganska fumlig och slog lätt sönder fotografiplåtarna. Under sin konfirmationsläsning våren 1900 anfäktades han av svåra religiösa tvivel, som i ironiserad form går igen bland annat i Samtal om Universum i Fridas Bok:

> Himlens port jag ej vill gärna bomma
> för de fromma.
> Må de äga den i lycklig ro!
> Men inom mig bränner
> och jag stundom känner
> som jag själv vill bliva ateist.

Redan vid denna tid hyste han också stora sympatier för den unga arbetarrörelsen, gick gärna i röd klubbhalsduk och deltog ofta i politiska möten.

På våren 1900 slutade Birger Sjöberg i fotografiateljén och strävade efter att få en anställning i Stockholm. Under tiden hann han med att stifta den första bekantskapen med den värld, som sedermera skulle bli hans, tidningsmannayrket. Den 12 maj 1900 startade nämligen han och hans gode vän Bertel Hallberg, nu borgmästare i Linköping, tidningen Från, som skulle bli av stor betydelse för Birger Sjöbergs litterära utveckling. Tidningen kom ut en gång i veckan i två års tid i ett handskrivet exemplar. Som namnet anger var Från ett satiriskt organ, där läroverkets lärare och vissa andra av stadens intressanta figurer fick löpa gatlopp, och stadens styresmän och

institutioner fick veta vad deras frid tillhörde. Mellan rena barnsligheter och fadda skolpojkskvickheter sticker ibland Birger Sjöbergs lejonklo fram och man kan under de två åren märka en tydlig utveckling i mognad hos den unge redaktören. Den första blyga gosskärleken upplever han också vid den tiden. Dess föremål är en mycket vacker, jämnårig flicka, Märta Presto. I hennes poseialbum skriver han den 7 juli 1900:

> När man är ung, man vänder sina tankar
> Långt bort från dödens svarta dok
> till lifvets fröjder.
> När man blir gammal och på törnen vankar
> Man längtar ifrån lifvets ok
> till himmelshöjder.

Den uppmärksamme läsaren skönjer redan här något av den egendomliga stilen i Kriser och Kransar.

Den 10 juli 1900 begav sig Birger Sjöberg till Stockholm för att söka plats, blev först guldsmedslärling, sedan springpojk hos en lärftskramhandlare på Sturegatan, där han sedermera avancerade till expedit. Redan vid denna tid var han en ivrig läsare av den svenska lyrikens mästare. Under hela stockholmstiden, bortåt ett år, var han flitig medarbetare i Från och måste använda största delen av sin lediga tid på att skriva bidrag till bladet, vilket han emellertid gjorde med ett brinnande intresse. Före sin femtonde födelsedag upptäcker han nu Bellman, som snart blir hans huvudintresse och föremål för en formlig tillbedjan. Han vallfärdar till Bellmans grav, och med sin passionerade natur umgås han till och med med planer på att gräva upp Bellmans skalle. Ungefär vid denna tid börjar han så smått utbilda sig till bellmanssångare, ackompanjerande sig på gitarren. Redan nu uttalade han också som sin ärelystnads mål att kunna åstadkomma någonting likvärdigt med Bellmans skapelser. Han var alltså tidigt ute.

Birger Sjöberg trivdes emellertid inte med yrket och

dessutom drev en längtan honom tillbaka till Vänersborg. Hans plan var nu att först lära sig typografyrket och sedan utbilda sig till nottryckare för att på så sätt utveckla sitt musikaliska vetande. Den 16 juni 1901 lämnade han Stockholm. Det dröjde emellertid ett års tid innan han kom i typograflära i Vänersborg, och under den tiden tog hans lyriska diktning ett stort steg framåt, och han arbetar nu med nära nog mästerskap i efterhärmningen av nästan vilka stilarter som helst. Han imiterade Runeberg, Snoilsky, Rydberg och Fröding men framför allt Bellman och började också så smått komponera till gitarren, bland annat en pas de quatre för strakbent dansör, ett minne från hans iakttagelser av dansbanelivet och alltså en mycket tidig föregångare till På dansbanan i Fridas Bok. Även i motivvalet är han starkt bunden av Bellman och försöker skapa ett slags ordenskapitel av vänersborgska fyllbultar och andra original. Han tog nu lektioner i gitarrspelning för sin skicklige broder Gösta, vilken han snart överflyglade. Han blev småningom den store virtuosen, som långt före sin lysande Frida-turné hade förmågan att ge en nära nog orkestral effekt på det enkla instrumentet. Redan nu deklamerade han också vers på ett storartat sätt, både i fråga om diktion och dramatisk verkan. Under Frida-turnén 22 år senare förvånade han bland annat genom sin förmåga att dramatiskt åskådliggöra med mycket små medel. Men det kunde han redan nu, bland annat genom att variera blicken ur de stora, uttrycksfulla ögonen.

Vid jultiden 1902 debuterar Birger Sjöberg i socialdemokratiska arbetarpartiets skämttidning Karbasen med en löjtnantssatir i Strix-stil. Han släppte nu Bellman ett tag och ägnade sig intensivt åt dialektdiktning med Fröding som förebild.

På nyåret 1903 började han arbeta som typograflärling i sitt födelsehus i Vänersborg men stod bara ut ett par månader. Den 23 maj 1903 började han sin anställning i Nyströms Jern-, färg- och tapethandel vid torget

och stannade där i tre år. Samma sommar blev han förälskad i den vackra Karin Lustine, vilket skulle bli avgörande både för hans livsöde och hans diktaröde. År efter år gick utan att han vågade fria till den tillbedda. Under denna tid upplevde han i fantasien önskedrömmen om borgerlig lycka, som sedan går igen i Fridas Bok. Nu blir han också mer och mer anlitad av danslystna ungdomar, för vilka han fick spela och sjunga och imitera folk. Nu diktas också Den första gång jag såg dig, som stod i Karbasen den 10 juni 1905. Från ungefär samma tid härrör dessutom Svartsjukans demon i Fridas Bok och Tröst i glaset i Fridas Andra Bok.

Karin Lustine från tiden för Den första gång... (1903).

Den 18 april 1906 slutade Birger Sjöberg hos Nyströms och dagen efter ryckte han in till sex månaders tjänstgöring vid malajkompaniet på Axvalls hed. Han blev nu telefonvakt 440 Sjöberg, ett jobb, som passade drömmaren och diktaren utmärkt. Avståndet stegrade hans kärlek till Karin Lustine. Han tog nu sin tillflykt till de stora diktarna som blev honom ständiga följeslagare och som han ägnade en passionerad dyrkan.

Under exercistiden skaffade hans broder Gösta honom anställning i Stockholms Dagblad, och den 1 november

1906 började han som volontär vid tidningen. Hela familjen Sjöberg flyttade till Stockholm, men Birgers tankar gick nu mer än någonsin till Vänersborg och Karin Lustine. I Stockholms Dagblad publicerar han den ena kärleksdikten efter den andra, riktad till Karin men i Fridas namn. För övrigt hade han mycket stor framgång som kåsör och var allmänt uppskattad i tidningen. Det är otvivelaktigt, att hans nya ställning i en av huvudstadens största tidningar ingav honom nytt hopp då det gällde att vinna den tillbeddas hand. Han kastades emellertid våldsamt mellan hopp och fruktan, och hans nervsystem led svårt under den starka spänningen. Framemot sommaren 1907 stod han inte ut längre utan beslöt att skaffa klarhet. Han tog sig ledigt från tidningen och reste ner till Vänersborg i början av juli. På förmiddagen den 10 juli 1907 skedde Birger Sjöbergs frieri till Karin Lustine. Han hade avhämtat henne i hennes hem vid Gasverksgatan, och de vandrade över järnvägsbron Edsvägen fram i riktning Trollhättan. En bit bortom Dövstumskolan skedde frieriet. Den unge skalden fick nej. Några timmar före frieriet hade han skrivit en dikt om sin kärlek och på originalmanuskriptet har han senare antecknat: "Som är skrifven några timmar före det den enkla versens författare fick höra det hårda ordet bortom lilla bron — den regniga onsdagen den 10 juli 1907." I dikten, som ger en utomordentligt vacker vänersborgsk sommarstämning med stark lokalfärg och lätt igenkännbara lokaliteter, har vi redan den äkta Fridamiljön. Dikten, som här publiceras för första gången, lyder:

KARINS ÖGON.

Hvad var det för ett ögonpar hon hade — Karin lilla —
var god och hviska det, så är hon snäll —
När nästan allt var stilla
en ljuflig sommarkväll,

då häggen stod så ljus bak små staketen
och vassen vällde fram ur smala vreten,
då stadskassörens vattenkonst så härligt hördes kvilla
och månen lyste hvit på himlens päll.

De strålade så underligt inunder hvita hatten,
inunder pannan med den mörka lock —
och hamnens gröna vatten
med gröna snipors flock
gick fram i gungande och blanka ringar
och speglade den hvita fågelns vingar
som sänkte sig i långa slag och spådde regn åt natten,
fastän att luften var så mild ändock.

Det värkte i mitt hjärtas sår — det gjorde ondt och illa
fast hennes blick var strålande och säll...
Den speglade så stilla
en ljuflig sommarkväll,
då kärlek växte rik som vass i vreten
och ren som häggen bakom små staketen...
Hvad var det för ett ögonpar hon hade — Karin lilla —
var god och hviska det, så är hon snäll.

Detta var den avgörande händelsen i Birger Sjöbergs liv, den som bestämde hans väg både som människa och diktare. Många kvinnor kom i hans väg och han kände sig dragen till mer än en av dem men aldrig tillräckligt för att han skulle kunna glömma hjärtesåret. Han gick ogift genom livet. Men med fulla händer tog han igen den förspillda kärlekslyckan både i Fridas Bok och i Kvartetten som sprängdes. Fridas Bok är nämligen psykologiskt sett ett realiserande av önskedrömmen om borgerlig tomtebolycka. Skalden klamrar sig krampaktigt fast vid den roll han spelade före frieriet, då han gick vid Karin Lustines sida och talade poesi, vilket blir religion och vetenskap i Fridas Bok. I Kvartetten som sprängdes går den ödesbetonade händelsen igen på olika sätt. I kapitlet Nordqvists

sorgmarsch ger Cello-Birger Sjöberg en parodisk skildring av frieriet, där smärtan endast antydes. Då han låter Cello och Planertz kämpa om Märta Åvik har detta sin urgrund i Birger Sjöbergs kamp med en rival om Karin Lustine, som tydligt igenkännes under Märta Åviks drag. Birger Sjöberg låter här sig själv segra och låter boken klinga ut i en happy end, som konstnärligt inte alls står i nivå med bokens glanspartier men som är psykologiskt fullt förklarlig såsom den försmåddes oavvisliga revanschbehov. I planertzfiguren har han visserligen skapat en hejdlöst rolig karrikatyr av den torre, charmlöse strebern, men samtidigt har han i figuren blodigt avhånat sitt eget misslyckade frieri.

Efter detta kunde Birger Sjöberg inte trivas i Stockholm. Han ville till en annan plats och inträdde den 1 november 1907 som kåsör i Helsingborgs-Postens redaktion, där han skulle stanna i 17 års tid. Han utvecklade sig till en ovanligt duglig tidningsman och blev redan vid 24 års ålder, 1909, redaktionssekreterare och sedermera medlem av tidningens styrelse. Föräldrarna och den yngre brodern flyttade nu till Helsingborg och där levdes ett lyckligt familjeliv, som i Kvartetten bland annat avspeglas i familjen Åviks heminteriörer och framför allt i de vackra skildringarna av handlanden Gustaf Borgs, d. v. s. faderns, stilla liv och arbete i sin koloniträdgård. Moderns död 1912 blev av ingripande betydelse i Birger Sjöbergs egenartade skaldeutveckling. Karin Lustine hade samma år gift sig och Birger Sjöberg försökte glömma henne. Det lyckades inte. Men moderns bild trängde för ganska lång tid undan Karins, och Birger Sjöberg lyssnade intensivt till sin faders skildringar av sin unga kärlekslycka från förlovningstiden. Gustaf Borgs hustru Elisabeth, är i verkligheten Gustaf Sjöbergs hustru Anna Elisabeth. Såsom hon skildrats i Kvartetten kan man med skäl säga att det är "något ljuvt och änglaaktigt" över henne. Och det är denna sida av hennes väsen, som går igen i några Fridadikter, medan man i andra lätt igenkänner den mörka Ka-

rin Lustine. Detta har gett upphovet till talet om en mörk och en ljus Frida bland Birger Sjöbergs ungdomsväninnor, vilket emellertid som synes endast har ett halft berättigande, något som för övrigt också har sitt stöd i Birger Sjöbergs egna yttranden om verklighetsunderlaget i Fridas Bok.

Kriget 1914—1918 upprörde Birger Sjöberg och skulle senare återljuda på flera ställen i Kriser och Kransar. Birger Sjöberg fick också komma ganska nära kriget då han som publicistklubbens stipendiat 1916 gjorde en studieresa till Tyskland och Österrike. Vid jultiden 1917 dog fadern, och genom sorgen över honom sköts världskatastrofen för en tid i bakgrunden. De våldsamma skakningarna hade emellertid utlöst en ny diktarkraft. Denna hade under mellantiden aldrig legat nere, men nu, då Birger stod ensam i världen, kände han en pockande drift till starka och djupa konstnärliga ansträngningar. Han flyttade till Ramlösa 1918 för att få bättre arbetsro, och där

Birger Sjöberg 1905, då Den första gång... skrevs.

stiger nu Frida-världen och Lilla Paris-miljön med oemotståndlig styrka fram ur de undanträngda känslornas gömsle. Han råkar in i en Frida-raptus och under de närmaste fyra åren uppstår Fridas Bok.

Vi har Birger Sjöbergs egna ord på att Fridas och

hennes väns blyga kärlekssaga utspelas i barndomsstaden, "på ungdomens mark i förtätning". Lilla Paris är i det allra närmaste identiskt med Vänersborg trots allt vad som har påstått i motsatt riktning. Dock är det tydligt att verket i icke ringa grad har präglats av efterkrigstiden. Ett par av de mindre betydande visorna, såsom Krigssyn och Fridas neutralitetsförklaring, förutsätter ju världskriget, vilket Birger Sjöberg upplevde långt efter vänersborgstiden, och i Upprör i kören skymtar något av kristidens spekulationsäventyr, som sedan skulle bli ett huvudtema i Kvartetten som sprängdes. Men det viktigaste är att den ljusa durklang, som går genom boken och som skall spegla lyckliga dagars sommarstämning, har stegrats mot bakgrunden av tidens nöd och oro. Birger Sjöberg säger själv därom: "Då återkallar Fridas vän bland dessa moln minnen från goda dagar. Det skall blifva som en knippa idylliska sånger, liksom en ljusgrön äng tecknande sig mot randen av åskmoln för att tala fint."

Ursprungligen hade Birger Sjöberg haft mycket vittsvävande planer, bland annat gående ut på att skapa en stor småstadscykel, kallad Rådmans stad, i vilken de egentliga Frida-sångerna skulle utgöra bara en liten del. Ibland svällde planerna ytterligare ut, och skalden drömde om att måla hela sin samtid, efterkrigstiden, i Fridadiktningen. Stoffet vältrade i laviner över honom, han kände själv att han var på väg att drunkna i det. Till all lycka orkar han klyva allt detta i sina tre böcker. Detta är förklaringen till att Fridas Bok så gott som helt koncentrerades kring ungdomsminnena, som utspelades i vänersborgsmiljön.

Någon fotografiskt trogen bild av Vänersborg kan naturligtvis inte hämtas ur Fridas Bok, vilket inte heller varit meningen. Birger Sjöberg har sökt fånga det typiskt småstadsmässiga, men det vore också fel, om man menade, att detta hade varit hans huvudsyfte. Småstadsandan, särskilt den något grönköpingsmässiga självbelåtenheten och den tryckande borgerliga stillheten, bryter sig mot

andra drag. De djupaste av dessa är utan tvivel ynglingasvärmeriets oro, endast nödtorftigt dold under den milda självsäkerhet, varmed han spelar Fridas lärare. Ett annat drag, som också utgör en läcker stilbrytning, är det friskt pojkaktiga under förklädnad av minnena från läsningen av De tre musketörerna, minnen, som omsattes i praktiken i pojkskildringen i Kvartetten. I Fridas Bok bygger Duellen i Boulognareskogen, bl. a. på pojklekar i de skogiga Dalbobergen, varifrån man ser över Lilla Paris, vilket tydligt skiner igenom i visan. Även från Richelieus tid har trots den löst påklistrade undervisande tonen mycket av denna pojkaktighet, och likaså går sommarutflykt med logen Hoppets Sköld tillbaka på tidiga pojkminnen, då pojkarna med intresse beskådade den nymodiga företeelse, som kallades goodtemplarrörelsen. Birger Sjöberg själv tillhörde aldrig denna rörelse, men det har passat utmärkt i hans roll som bildningssökande bodbiträde att tillhöra en ideellt syftande riktning. På ganska snarlikt sätt förhåller det sig med hans skildring av sångarlivet i Lilla Paris.

Det har redan antytts hur allt detta är inbäddat i sommarstämning. Så gott som varje visa får också en alldeles särskild friskhet genom att det stilla småstadslugnet livas upp av smekande sommarvindar omväxlande med små gnabb och katastroftillbud. För övrigt är att märka att det inte bara är själva staden med dess gator, som utgör miljön i Fridas Bok utan väl så mycket de vackra omgivningarna, inte minst den del av Vänerns vattenyta, som utbreder sig utanför Skräckleudden. Här är en verklig brännpunkt för skaldens Frida-liv och det är med säker instinkt, som stadens fäder senare har uppkallat den nyanlagda vackra promenaden utmed stranden efter skalden: Birger Sjöbergs väg.

Och så musiken! Min fackmannakunskap är här ganska begränsad; jag tillhör dem som från början tjusats av dessa toner utan att rätt kunna förklara varför. Emellertid har jag haft förmånen att få denna musik sakkun-

nigt illustrerad för mig av skaldens gode vän och medupptecknare av musiken till visorna, musikdirektör Hjalmar Johansson i Helsingborg. Jag lånar en del av dennes fängslande skildringar av det gemensamma upptecknings-arbetet: "Birger Sjöberg hade varenda ton i huvudet, ackorden överfördes direkt till klaviaturen, och han hörde ögonblickligen vid genomspelandet på flygeln, om upptecknaren försökt bättra på eller missuppfattat genom att smussla in en eller annan ackordton utöver dem som Birger Sjöberg själv brukade spela på gitarren. Skalden ville ha visorna luftigt lätta, vilket också var stilriktigare. Om redan varje förslag till en någon gång fylligare klaversats lätt irriterade honom, gjorde tanken på en mustigare och kraftigare kryddad ackordik honom nästan utom sig. "Det där blir Grieg, det där är Peterson-Berger!" skrek han. Givetvis blev det som Birger Sjöberg ville ha det. En utklutad Frida hade helt visst aldrig kommit svenska folkets hjärta lika nära som den enkla och troskyldiga gjorde. Vismelodierna blevo aldrig sökta eller krystade, ytterligt sällan opersonliga, matta eller obetydliga. Men när han är som bäst, uppnår han med sina enkla medel en själfull melodisk skönhet, en humoristisk slagkraft, en intensiv uttrycksfullhet, som låter oss ana, vad han skulle ha haft att ge som ren tondiktare. Ett exempel torde räcka, Bleka dödens minut. En i sin enkelhet så uttrycksfull och gripande melodi kan endast ett geni ha skapat. — — — Det låter ju tänka sig att Birger Sjöberg för musiken lärt ett eller annat av Bellman — vilken till skillnad från Birger Sjöberg inte skrev sina melodier utan ogenerat fast med mycken smak anlade andras, mer eller mindre tillrättalagda — av Gunnar Wennerberg eller till och med av de gamla skillingtrycken eller kanske Jeremias i Tröstlösa. De voro dock föregångare snarare än förebilder. Någon förebild behövde icke Birger Sjöberg, och någon bestämd sådan låter sig icke heller utpekas. Birger Sjöberg måste anses själv ha skapat sin musikaliska stil."

*

Redan långt före Fridas Bok var Birger Sjöberg en uppskattad vissångare i olika privata kretsar i Helsingborg, som vi sett egentligen bara en fortsättning på en roll som han spelat alltifrån tidiga pojkår, men nu när Fridas Bok blivit en av vårt lands största bokhandelsframgångar, nu revs och slets man om att få höra Birger Sjöberg sjunga. Efter ett framträdande för lundastudenterna följde så under nästan hela 1923 det stora triumftåget med Frida, som förde Birger Sjöberg till så gott som alla svenska städer söder om Hudiksvall. I ett avseende var detta år mycket litet omväxlande, nästan enahanda: det var ära och guld i en jämn ström, men det blir för honom nästan lika omvälvande som friaråret 1907. Birger Sjöbergs fysiska hälsa, hans nervsystem undergrävdes av de oräkneliga fester och banketter han måste deltaga i, och hans sjukliga rampfeber gjorde sitt till i denna riktning. Men det värsta var den andliga kris, som föddes ur 1923 års upplevelser. Han fick vämjelse för allt sällskapsliv, och med sin överdrivna självkritik ansåg han också framgången vara för lättköpt, och än mer pinade det honom att många kritiker uttalat som sin mening, att han inte kunde komma med något som låg utanför det ganska snävt begränsade område, som var Fridas värld. Med sin brinnande ärelystnad ville Birger Sjöberg visa, att han var mäktig någonting annat. År 1924 skrev han, tjänstledig från tidningen, Kvartetten som sprängdes, "ett glädjesprång efter Frida". Den yttre framgången blev även nu storartad, men Birger Sjöberg var inte nöjd. Han medgav alltför villigt många kritikers påståenden, att Kvartetten bara var en fortsättning och utvidgning av Fridamotiven. I bitter självförnekelse ser han sig efter denna nya triumf som en simpel efterhärmare av Bellman och han fattar nu det ödesdigra beslutet att för all framtid vända visdiktningen och vissjungandet ryggen. Hur djupt han kunde sjunka i pessimism, närd av vissa kritikers anklagelser för efterbildning, visar dessa rader:

Lefva få men icke hafva
egna toner i sitt bröst.
Orden af min hand de stafva
sjöngos förr av annan röst.
Några strån jag bjöd den kulna
vinterdag vid flingans fall.
"Dina blomster äro stulna.
Tjuf och tjuf du heta skall."

Intet göra. Stilla sitta,
sakta fetma år från år.
Ängsligt bak sin ruta titta,
räkna flingor, sköta sår.
Låta sina tankar mulna,
stå för sång och strängar kall...
Mina blomster voro stulna.
Tjuf och tjuf jag heta skall.

Den döende vismakaren.

Efter den stora julsuccén 1924 med Kvartetten som sprängdes måste Birger Sjöberg söka återvinna hälsa och krafter i fullständig overksamhet på ett avlägset liggande pensionat. Han hade nu tagit avsked från tidningen och fattat det djärva beslutet att för framtiden helt leva på sin penna. Framemot sommaren 1926 hade han återfått så mycket av sina krafter, att han nu var fast besluten att skapa något nytt och självständigt, som ingen skulle kunna komma och beteckna som efterhärmning. Det blev det märkliga diktverket Kriser och Kransar, för vilket här icke är platsen att redogöra. Boken utkom till julen 1926 och förbryllade helt allmänheten samt den allra största delen av kritiken. Den fick ej heller någon yttre framgång, och själv kastades skalden mellan himlar och avgrunder för den bokens skull: ibland ansåg han den vara värd nobelpriset, ibland ansåg han den vara rena smörjan. Hur som helst har Kriser och Kransar fått en betydelse i den svenska lyrikens utveckling, som väl Birger Sjöberg knappast kunnat drömma om.

En hastig orientering över Kriser och Kransars innehåll visar emellertid, att den inte alls är utan sammanhang med Frida och Lilla Paris. Dikterna är uppdelade på tre avdelningar. I den första gör skalden upp räkningen med sin berömmelse som Frida-diktare och Frida-sångare och försöker komma till rätta med sin ställning till diktkonstens problem, i den andra speglas skälvande lidelsefullt och hänsynslöst ärligt hans oöverstigliga svårigheter att komma till rätta med världen, människorna och de stora livsåskådningsfrågorna. I den tredje avdelningen är han åter försatt till Lilla Paris-miljön och åter ställd inför 1907 års upplevelser. Det är betecknande, att han i båda fallen kastas mellan vildaste bitterhet och ljusaste ömhet. Man kan jämföra dikten På kärlekstorget, där han förbannar sitt kärleksöde, med Drömmar famnas, en av de skönaste kärleksdikter, som skrivits på svenska. I denna dikt upplever den olycklige skalden nu för sista gången fast oändligt mycket vackrare, detsamma, som han tjugo år tidigare diktat om i Den första gång jag såg dig: den rena kärlekslyckan omramad av vänerstrandens oförgätliga sommartavla:

Jag sade intet — ord jag ej behövde,
ty tanke utan ord kan tanke nå.
När viken sorlade, när vinden sövde,
två drömmar famnade varandra då.

Vid sommarstrand, där jag såg molnen fara
och vågor gå i blåa drev att snara
den säv, som bävade och böjde sig...
Väl är det sant — det var i slummern bara,
men kunde knappast någon annan vara
än du, min älskade, som kom till mig.

Karin Lustine några år senare.

Återstoden av Birger Sjöbergs levnadssaga är ett kort och tragiskt kapitel. Han hade under de fyra brusande åren 1922—1926 tagit ut sig för hårt och kunde sedan aldrig mer samla sig till något enhetligt verk. Ansatser till stora romaner, bland annat en skarpt sartirisk kristidsroman och en journalistroman kom inte över begynnelsestadiet, och det tog honom mycket hårt, då han blev förbigången i en novellpristävlan i en veckotidning. Han har skrivit många betydande dikter från denna tid, av vilka några återfinnes i den postuma diktsamlingen Minnen från Jorden 1940. Men det värdefullaste han skrivit från denna tid är utan tvivel hans självkritiska anteckningar från åren 1927 och 1928 där han håller domedag över hela sin föregående diktning. Detta kan inte behandlas här, men med all säkerhet kan nu sägas, att denna kritiska skärseld verkat som ett stärkande bad och efteråt kommit honom att se på fridadiktningen med större rättvisa än han de sista åren hade gjort.

Det finns också otvetydiga tecken på att skalden, om han hade fått leva, i ny och renad form hade återvänt till visdiktningen vid gitarren och även givit sig upp på estraden. Men han fick icke leva. Det sista halvåret av hans liv var fyllt av bitter tragik. Han sjönk ner i djup de-

pression, förtvivlad över sina ekonomiska svårigheter, och kanske mest över sin oförmåga att producera, efter det som han själv kallade för bakslaget med Kriser och Kransar, och nyåret 1929 sökte han vila på Hooks pensionat i Småland, men utan resultat. Därifrån begav han sig till Växjö i början av februari och bodde inkognito på Växjö stadshotell i tre månader.

I mitten av april angreps Birger Sjöberg av en svår influensa, som till slut övergick till lunginflammation och ändade hans liv valborgsmässoafton 1929. Två dagar före hans död anlände till Växjö Stadshotell ett via Ramlösa försenat meddelande om att samfundet De Nio beslutat tilldela författaren Birger Sjöberg sitt stora pris på 10.000 kronor. Skalden var då medvetslös, och han fick aldrig reda på meddelandets innehåll.

I år har femton år förflutit sedan Birger Sjöbergs bortgång. Under denna tid har han hunnit bli klassisk i vår litteratur. Han tillhör de få stora, omistliga skalderna. Han gör det genom sina lysande naturgåvor på vitt skilda områden, som alla sammanlöpte i hans förstlingsverk, Fridas Bok, den bok genom vilken han blev en stor skald från att länge ha varit en durkdriven artist. Men det räcker inte med naturgåvor. Livet vill också ha någonting att säga till om. Genom att det förvägrade honom uppfyllelsen av lyckodrömmen, Frida-drömmen, fick han i gengäld en gåva, som blivit en outsinlig vederkvickelsens brunn för det svenska folket. Det blev så, därför att han aldrig svek sin krossade lyckodröm utan för alltid återvände till Frida och Lilla Paris.

"Sången är av sorg upprunnen,
men av sorg är glädje vunnen."

PRIS 1 KRONA

VÄNERSBORG 1944
LÄNSTRYCKERIET

1001864201